

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.97

Н.В. Льєва, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НОТАРІУСА ТА ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню публічно-правового статусу нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу. Розглянуто поняття «правовий статус», «публічно-правовий статус», виокремлено та проаналізовано загальні положення та особливості публічно-правового статусу нотаріуса та інших суб'єктів нотаріальної діяльності.

Ключові слова: нотаріус, правовий статус, публічно-правовий статус, нотаріальна діяльність, суб'єкти нотаріального процесу.

Постановка проблеми. Необхідність всебічного вивчення публічно-правового статусу нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу в Україні обумовлюється системним реформуванням зазначеного інституту в умовах сьогодення. У наукових дослідженнях з адміністративного права проблеми визначення публічно-правового статусу нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу не набули достатнього ступеню вивченості. Предмет наукового пошуку складала загальні проблеми правового регулювання діяльності органів виконавчої влади, так і питання щодо участі нотаріусів у процесуальних відносинах тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет наукових досліджень становить доробок учених, які безпосередньо займаються дослідженням проблем організації діяльності органів нотаріату, серед яких слід відзначити праці: В. В. Баранкової, Г.Ю. Гулевської, Н.В. Карнарук, В.В. Комарова, Л.С. Сміян, К.І. Федорової, С. Я. Фурси; теоретичні проблеми щодо змісту адміністративно-правового регулювання були предметом досліджень таких вчених як: В. Б. Авер'янов, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.І. Миколенко, М.М. Тищенко та інші.

Мета статті. Метою дослідження предмету публічно-правового статусу нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу є визначення особливостей та вдосконалення, що обумовлено як недостатнім теоретичним доробком, так і впливом цієї діяльності на формування ефективної системи публічної адміністрації, що надаватиме якісні публічні в тому числі і нотаріальні послуги громадянам на рівні, що відповідає європейським стандартам.

Виклад основного матеріалу. Питання змісту та структури публічно-правового статусу певного державного органу має ключове значення для вирішення проблем вдосконалення організації його діяльності, корегування місця у системі органів державної влади та, в кінці кінців, підвищення результативності його діяльності. Вирішення проблеми вдосконалення правового статусу нотаріату в Україні передбачає з'ясування сутності самої категорії «правовий статус».

Правовий статус є категорією не тільки багатоаспектною, а й багатоелементною. В словниках елемент (від латинської «elementum») – первісна речовина) визначається як: складова будь-чого цілого [1, с. 245]; об'єкт, який входить до складу визначеної системи і розглядається у її межах як неподільний [2, с. 127]. Звертаючись до історії розвитку поняття правовий статус, необхідно зазначити, що до свого сучасного розуміння воно пододало досить тривалий шлях. Перші згадування про юридичний статус зустрічаються в працях давньоримських вчених. В перекладі з латини він (status) означає – положення, стан в будь-якій ієрархії, структурі, системі [3, с. 238]. За допомогою правового статусу суспільство

створює реальні можливості для виконання суб'єктами права своїх соціальних функцій. При цьому доцільно визначити особливості правового статусу нотаріату в Україні як системи органів і посадових осіб, адже науковцями найбільш глибоко розроблена теорія правового статусу фізичної особи – громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця (О. Ф. Скакун, О. М. Харитоновна).

Проблеми змісту та структури правового статусу фізичної, у тому числі – посадової, особи як учасника публічно-правових відносин, а також органу державного управління у межах дослідження загальнотеоретичних проблем розвитку теорії адміністративного права певною мірою розглядали В. Б. Авер'янов, Д. Н. Бахрах, Ю. П. Битяк, О.І. Миколенко та інші науковці.

Нормативне закріплення статусу нотаріусів та нотаріату відбулось у законодавчих актах, прийнятих онуком Карла Великого – Лотарем I. Так, у законі 843 року нотаріусам надавалось право і обов'язок щодо посвідчення угод у присутності скабінів (суддів) та графа або його вікарія [4, с. 32–35]. Подальша тенденція становлення нотаріату характеризувалась поступовим його організаційним формуванням у окрему структуру та закріпленням статусу, у тому числі – і порядку обрання чи призначення певних осіб нотаріусами, у окремому нормативному акті. Зокрема, в Україні основним законодавчим актом, що визначає правовий статус нотаріату, зміст та організацію його діяльності – є Закон України «Про нотаріат» [5], положення якого конкретизовані іншими нормативно-правовими актами.

Варто зауважити, що вчинення нотаріальних дій – це особливий вид діяльності, яка за своїм правозастосовним характером не залежить від її суб'єктивного складу. Тому поділ нотаріусів на державних та приватних обумовлена не характером їх обов'язків, а особливостями внутрішньої організації і фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

Закони України надають органам державної влади та місцевого самоврядування право здійснювати публічно-владні повноваження у сфері нотаріальної діяльності (наприклад, право здійснювати кваліфікаційні випробування, державну реєстрацію, державний контроль за нотаріальною діяльністю тощо), тим самим визначаючи правоздатність нотаріусів та, відповідно, повноваження у забезпеченні охорони прав громадян.

Публічно-правовий статус є складовою частиною єдиного правового статусу державного органу, органу місцевого самоврядування, і тому, як правило, зазначається у тому ж нормативно-правовому акті, що визначає його правовий статус в цілому. Це є об'єктивним процесом, який обумовлений розвитком суспільних відносин, що виникають з приводу здійснення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері нотаріату та, як зазначає Г. Г. Богомазова, пов'язане зі статусом нотаріуса – нотаріальна діяльність є юридичною діяльністю, яка здійснюється від імені держави, не є підприємницькою та не має на меті отримання прибутку [6].

Нотаріус в Україні має загальний і спеціальний правовий статус. Загальний правовий статус похідний від конституційного і властивий кожному громадянину, а спеціальний правовий статус виникає з моменту призначення на посаду. Встановив потрійну структуру нотаріату (маються на увазі державний і приватний нотаріус, а також посадові особи, які мають право вчиняти нотаріальні дії), законодавець визначив деякі особливості правового статусу кожного з них.

При визначенні елементів публічно-правового статусу нотаріату як системи органів і посадових осіб слід враховувати декілька обставин. Насамперед те, що нотаріат це система державних органів і посадових осіб і, відповідно до чинного законодавства, вони діють з визначеною законом метою, шляхом виконання певних завдань, реалізуючи конкретні функції. Нотаріат має певну організаційну побудову у формі організаційної структури – власне державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси та посадові особи інших державних органів та місцевого самоврядування.

Таким чином, під публічно-правовим статусом нотаріату України доцільно розуміти його положення у ієрархії органів публічної адміністрації, яке створює умови для забезпечення спроможності органами нотаріату своїми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти певні правовідносини у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. Слід відзначити, що у теорії відсутній єдиний підхід до визначення правового статусу, а існуюча

багатоманітність поглядів в основному зводиться до визначення його елементів. Звичайно, саме набір елементів визначає правовий статус будь-якого органу.

Слід погодитись з вищенаведеним та до елементів публічно-правового статусу нотаріату доцільно віднести такі складові: 1) мета, завдання, функції, 2) організація діяльності, 3) компетенція, 4) юридична відповідальність органів нотаріату. У літературі неодноразово зазначалось, що особливої уваги потребують ті елементи статусу органу, які характеризують зміст його діяльності, тобто цілі, завдання, принципи, функції (напрямки) тощо.

Стосовно питання публічно-правового статусу щодо інших учасників нотаріального процесу, то слід відзначити, що всі учасники нотаріального процесу є суб'єктами нотаріальних процесуальних правовідносин. За певними ознаками, характером заінтересованості, їх процесуальним становищем, суб'єкти нотаріального процесу виконують різні функції, переслідують певну мету. Всі ці ознаки створюють передумови для їх класифікації, яка має велике наукове, практичне та правотворче значення [7, с. 120].

З урахуванням різних думок вчених щодо суб'єктного складу нотаріальних процесуальних відносин, С.Я. Фурса вважає, що слід запропонувати таку класифікацію [8, с. 231]. Загальна класифікація суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин:

До першої групи належать особи, які вчиняють нотаріальні провадження:

- державні нотаріуси;
- приватні нотаріуси;
- уповноважені на вчинення нотаріальних дій посадові особи органів місцевого самоврядування;
- посадові особи, вказані у ст. 40 Закону України «Про нотаріат»;
- посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України за кордоном;

Допоміжний персонал: помічник нотаріуса; консультант державної нотаріальної контори.

До другої групи належать особи, які беруть участь у нотаріальному процесі. У даній групі необхідно виділити дві підгрупи. До першої підгрупи слід віднести осіб, які звернулися за вчиненням нотаріального провадження з метою охорони своїх прав та інтересів або вступають у вже розпочате провадження, відповідно: заявники (фізичні та юридичні особи) та заінтересовані особи, які можуть вступити у нотаріальний процес за власною ініціативою, оскільки їхні права та законні інтереси зачіпаються вчинюваною нотаріальною дією. До другої підгрупи належать особи, які порушують або вступають у нотаріальне провадження з метою охорони прав та інтересів інших осіб: процесуальні представники фізичних та юридичних осіб, представники, опікуни, піклувальники, патронатні вихователі, органи опіки та піклування, охоронці спадкового майна (зокрема, ними можуть бути опікуни, тобто особи, які були призначені для опіки над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місце перебування яких невідоме), виконавець заповіту, управителі спадковим майном, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його у належному стані).

До третьої групи слід віднести осіб, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження: свідки, оцінювачі, перекладачі, експерти та ін.

Виходячи із загальної класифікації суб'єктів нотаріального процесу, до другої групи суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин належать особи, які беруть участь в нотаріальному провадженні.

Вчений процесуаліст В.В. Комаров зазначає, що другу групу утворюють юридично зацікавлені особи. Це громадяни і юридичні особи, за дорученням яких і щодо яких вчиняються нотаріальні дії, та їх представники. Основним критерієм, який покладено в основу класифікації суб'єктів нотаріального процесу, є характер інтересу, що притаманний даній групі суб'єктів. Але він вважає, що критерій юридичної зацікавленості слід уточнити, тобто в другій групі необхідно виділяти дві підгрупи, оскільки інтерес суб'єктів цих підгруп є різним. Суб'єкти першої підгрупи – заявник та заінтересовані особи мають особистий інтерес у наслідках вчинюваного нотаріального провадження, а суб'єкти другої – вступають у нотаріальний процес для представництва інтересів інших осіб. Тому

представники відносяться до другої підгрупи, оскільки у процесі вони не захищають свої власні права та інтереси, представляють та діють в інтересах інших осіб. Заявник – особа, яка звертається до нотаріуса для посвідчення безспірного права, посвідчення чи засвідчення безспірного факту чи вчинення іншої нотаріальної дії з метою надання їм юридичної вірогідності [9, с. 73].

До осіб, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріальної дії, слід віднести експертів, спеціалістів, перекладачів, свідків та ін. Ці особи не мають особистого матеріально-правового інтересу у вчиненні нотаріальної дії. Вони допомагають нотаріусу та особам, які беруть участь у вчиненні нотаріального провадження в реалізації, відповідно, їх повноважень, прав та обов'язків. Вони мають бути неупередженими. Участь цих суб'єктів у нотаріальному провадженні підвищує доказове значення нотаріальних дій, тим самим забезпечуючи можливість, у разі виникнення спору, підтвердження фактичних обставин, за яких воно вчинялося.

Так, В. В. Баранкова до даної групи відносить також зберігачів, опікунів та інших осіб, яким передано на збереження спадкове майно [9, с. 74]. Проте з цією думкою не можна погодитися, оскільки ці суб'єкти належать до другої підгрупи другої групи осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі, тобто особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні з метою охорони прав та інтересів інших осіб.

Висновки. Отже, під публічно-правовим статусом нотаріату України доцільно розуміти його положення у ієрархії органів публічної адміністрації, яке створює умови для забезпечення спроможності органами нотаріату своїми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти певні правовідносини у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. До елементів публічно-правового статусу нотаріату доцільно віднести такі складові: 1) мета, завдання, функції; 2) організація діяльності; 3) компетенція; 4) юридична відповідальність органів нотаріату.

Зважаючи на те, що в ст. 92 Конституції України встановлено, що засади діяльності органів публічної влади визначаються законами, правовий статус нотаріальних органів має бути закріплений законодавчо. У зв'язку з цим є доцільним опрацювання та внесення змін до відповідного Закону України «Про нотаріат», що в подальшому сприятиме комплексному розв'язанню існуючих проблем, запобіганню виникненню непорозумінь і конфліктних ситуацій у сфері нотаріальної діяльності в Україні.

Наведені теоретичні положення щодо розуміння категорії публічно-правового статусу нотаріальної діяльності свідчать про наявність наукового пошуку у цьому напрямку. Разом з тим дослідники вказують на регулюючу роль права, здійснювану за допомогою інструментів чи засобів. Такі засоби чи інструменти отримують своє закріплення у нормативно-правових актах, які відрізняються один від одного юридичною силою, порядком прийняття та набуття чинності, видом тощо.

Список літератури:

1. Словник іноземних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1974. – 776 с.
2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова [6-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
3. Большой юридический словарь / авт.-сост. : Додонов В. Н. и др.; под ред. А. Я. Сухарева и др. – М.: Инфра-М, 1998. – 547 с.
4. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ясінська Ліліана Едуардівна. – Л., 2005. – 210 с.
5. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
6. Богомазова Г. Г. Формирование налогооблагаемой базы частнопрактикующих нотариусов / Г. Г. Богомазова [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://notary.ru/notary/text7.html>.
7. Колпаков В. К. Административно-делктный правовой феномен : монография / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
8. Фурса С. Я. // Теорія нотаріального процесу // Серія «Процесуальні науки». – Правова єдність. – Київ – 2012. – 920 с.
9. Комаров В. В. Нотаріат : перспективи унормування, законодавство, судова практика / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х. : Право, 2008. – 536 с.

Стаття надійшла 25.08.2016 р.

Н.В. Ильева, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПУБЛИЧНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НОТАРИУСА И ДРУГИХ СУБЪЕКТОВ НОТАРИАЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена определению публично-правового статуса нотариуса и других субъектов нотариального процесса. Рассмотрено понятие «правовой статус», «публично-правовой статус», выделены и проанализированы общие положения и особенности публично-правового статуса нотариуса и других субъектов нотариальной деятельности.

Ключевые слова: нотариус, правовой статус, публично-правовой статус, нотариальная деятельность, субъекты нотариального процесса.

N.V. Ilieva, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PUBLIC NOTARIES LEGAL STATUS AND OTHER SUBJECTS OF NOTARY IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the definition of a public-law status of the notary and the notary of other actors of the process. The concept of «legal status», «public and legal status», highlighted and analyzed in general terms and features of public law status of a notary and other entities of notarial activity.

Key words: notary, legal status, public and legal status, notary activity, subject the notary process.